

Laws and Regulations Governing the Protection of Copyright in Cyberspace (Comparative Study on Global Documents, US Law, Canada, and Iran)

Safar Beigzadeh*

PhD in Private Law; Assistant Professor; Iranian Research Institute
for Information Science and Technology (IranDoc); Tehran, Iran;
Email: beigzadeh@irandoc.ac.ir

Behrooz Rasuli

PhD in Knowledge and Information Science; Assistant Professor;
Iranian Research Institute for Information Science and Technology;
(IranDoc); Tehran, Iran Email: Rasuli@irandoc.ac.ir

Received: 17, Feb. 2019 Accepted: 15, Feb. 2020

Abstract: Development of digital tools and emergence of cyberspace have not a long history, but the growth of them is very significant and they, increasingly involve more and more people, institutions, and processes. In virtual space a huge volume of content is created daily and internet users can access these content through different forms. One of the key challenges in such a space is to protect the copyright and prevent it from violation. Although the protection of this right in physical space is not very difficult and various rules and regulations guarantee this right, there are many challenges to the protection of copyright in cyberspace. However, the speed of the development and expansion of digital tools makes these challenges more complicated. In this situation, countries have either tried independently or through ratification of regional and international treaties to protect copyright on this new space. This study aims to investigate the global treaties as well as the law of the United States, Canada, and Iran to draw the key protections and challenges. In order to achieve this goal, legal documents related to this field are gathered and analyzed and while highlighting some key features of cyberspace in comparison to the physical space, the way in which the relevant provisions are maintained are explained.

Keywords: Intellectual Property Rights, Copyright, Digital World, Iran, USA, Canada, International Law, Comparative Study

**Iranian Journal of
Information
Processing and
Management**

**Iranian Research Institute
for Information Science and Technology
(IranDoc)**

ISSN 2251-8223

eISSN 2251-8231

Indexed by SCOPUS, ISC, & LISTA

Vol. 35 | No. 4 | pp. 863-892

Summer 2020

<https://doi.org/10.35050/JIPM010.2020.022>

* Corresponding Author

قوانین و مقررات ناظر بر حمایت از حق مؤلف در فضای مجازی؛

مطالعه تطبیقی در اسناد جهانی، حقوق ایالات

متحده، کانادا، و ایران

صفر بیگزاده

دکتری حقوق خصوصی؛ استادیار؛ پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)؛ تهران، ایران؛
beigzadeh@irandoc.ac.ir

بهروز رسولی

دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ استادیار؛ پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)؛ تهران، ایران
Rasuli@irandoc.ac.ir

مقاله برای اصلاح به مدت ۴۶ روز نزد پدیدآوران بوده است.

پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۲۶

دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۸

چکیده: امروزه، ابزارهای فناوری اطلاعات و فضای دیجیتال همه جوامع بشری را متأثر ساخته و هر کس به گونه‌ای از این فضا بهره‌برداری می‌کند. البته، این فضا چالش‌های تازه‌ای نیز به همراه دارد. از جمله چالش‌های جدی آن حمایت از حقوق پدیدآوران محتوای فضا است. با آن که حمایت از حقوق پدیدآوران در فضای فیزیکی در حدود دو سده است که در کانون توجه بوده و ضوابط و قوانین گوناگونی برای آن تصویب شده است، این امر در فضای مجازی هنوز در آغاز راه و با دشواری‌هایی همراه است. با این حال، کشورها چه به شکل مستقل و چه از راه تصویب پیمان‌های منطقه‌ای و جهانی کوشیده‌اند تا از حق مؤلف در فضای جدید حمایت کنند. هدف اصلی این مقاله نگاهی مقایسه‌ای است به تمهیداتی که در اسناد جهانی، و در اسناد حقوق ایالات متحده، کانادا، و ایران در این باره اندیشیده شده است. برای دستیابی به این هدف، سه سند حقوقی بین‌المللی و اسناد حقوقی ایالات متحده، کانادا، و ایران به روش تحلیل محتوا بررسی شده‌اند. از این رو، نخست اسناد کلیدی قانونی شناسایی شد، مفاد مصوب آن‌ها در پیوند با حمایت از پدیدآوران تعیین گردید، و متن قانون مطالعه، و با توجه به ویژگی‌های فضای مجازی تفسیر شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که توجه به ویژگی‌های فضای مجازی در اسناد

نشریه علمی | رتبه بین‌المللی
پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
(ایرانداک)

شاپا (چاپی) ۲۲۳-۲۵۱

شاپا (الکترونیکی) ۸۳۱-۲۵۱

نمایه در SCOPUS، ISI، و LISTA

jipm.irandoc.ac.ir

دوره ۳۵ | شماره ۴ | صص ۸۶۳-۸۹۲

تابستان ۱۳۹۹

<https://doi.org/10.35050/JIPM010.2020.022>

جهانی و آمریکا و کانادا بیشتر از قوانین و مقررات ملی است؛ اگرچه برخی از مواد قانونی در اسناد ایرانی، مانند قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، قانون حمایت از حقوق پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای، قانون تجارت الکترونیکی، قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز دارند، قانون مطبوعات، مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، پیش‌نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، پیش‌نویس لایحه حمایت از داده و حریم خصوصی در فضای مجازی را می‌توان برای فضای مجازی هم به کار برد. نتیجه این‌که با توجه به ویژگی‌های فضای مجازی و توسعه روزافزون این فضا، قانون‌گذار ایرانی باید در قوانین آتی توجه ویژه‌ای داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: حق مؤلف، فضای مجازی، ایالات متحده، کانادا، ایران، اسناد جهانی، مطالعه تطبیقی

۱. مقدمه

در عصر کنونی برای دسترسی به یک اثر در کشوری دیگر کافی است به اینترنت دسترسی داشت (Mueller et al. 2004). در فضای مجازی، فضایی مفهومی که ارتباطات در آن روی شبکه‌های رایانه‌ای رخ می‌دهد، معنای زمان و مکان کم‌رنگ‌تر شده است. ولی این فضای نو در حوزه حق مؤلف چالش‌های درخور توجهی را موجب شده (Xalabarder 2002) که از جمله آن‌ها به خطر افتادن حق مؤلف است؛ حقی که برای تأمین و تضمین آن، گاه غول‌های فناوری و محتوای جهان مانند «گوگل» یا «مایکروسافت» به دادگاه کشیده می‌شوند. حمایت از حق مؤلف برای تضمین انتفاع حداکثری پدیدآور از اثرش و جلوگیری از تعرض دیگران به حقوق او که نتیجه‌اش تقویت منافع مادی و معنوی اثر است، ضروری است. هدف تمام این تلاش‌ها نیز حمایت از خلاقیت است (عاملی و محسنی آهوئی ۱۳۹۴، ۳۳۴).

امروزه، تقریباً همه منابع اطلاعاتی و محتوا را می‌توان به شکل دیجیتال درآورد و در کسری از ثانیه آن را از جایی به جای دیگری انتقال داد (Maloney 1997). افزون بر این، شبکه‌های اجتماعی برخط نیز رفته‌رفته در این فضا گسترش یافته و اشتراک‌گذاری محتوا را بسیار تسهیل کرده‌اند (شاکری و حبیبی ۱۳۹۲). در کنار این واقعیت‌ها، امروزه برخی کشورها در محیط‌های مجازی کالا و خدماتی مبادله می‌کنند که شاید واجد حقوق

1. http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/cyberspace

کپی‌رایت هستند (صادقی ۱۳۹۳). همه این مسائل موجب گردیده تا در جهان کنونی حق مؤلف با چالش‌هایی کلیدی مواجه شود که بسیاری از آن‌ها تا به امروز پاسخی نداشته‌اند (World Intellectual Property Organization 2003). از این رو، لزوم تفکر درباره قوانین تازه و بازبینی قوانین گذشته برای حمایت از پدیدآوران و خلاقیت آنان در راستای سازگاری با این فضای جدید از الزامات عصر کنونی است. با این همه، در فضای کنونی ایران روشن نیست که قوانین فعلی تا چه اندازه پاسخگوی نیازهای نو هستند و می‌توانند از حقوق پدیدآوران حمایت کنند. هدف از این پژوهش آگاهی از حمایت‌های قانون‌گذار ایرانی از پدیدآوران در فضای مجازی و شناسایی شکاف‌ها و خلأهای احتمالی است. در این زمینه، اسناد جهانی و قوانین کشورهای توسعه‌یافته‌ای مانند کانادا و آمریکا الگوهای نسبتاً مناسبی برای مقایسه خواهند بود. این پژوهش به این پرسش‌ها پاسخ می‌گوید: (۱) اسناد جهانی و قوانین کشورهای ایالات متحده و کانادا چقدر به حمایت از حقوق پدیدآوران در فضای مجازی توجه کرده‌اند؟ (۲) قوانین و مقررات ایران چقدر برای حمایت از حقوق پدیدآوران در فضای مجازی کارآمد هستند؟ و (۳) چالش‌های حمایت از حقوق پدیدآوران ایرانی در فضای مجازی کدام‌اند؟

۲. بررسی نوشته‌ها

موضوع حمایت از حقوق پدیدآوران در فضای مجازی چند سالی است که به شکلی جدی در کانون توجه بوده است. با این حال، تعداد پژوهش‌ها در این زمینه چندان زیاد نیست. کاوش پایگاه «وب‌آوساینس»^۱ برای یافتن نوشته‌هایی در پیوند با موضوع این پژوهش^۲ نشان می‌دهد که تنها ۳۸ اثر در این زمینه منتشر شده که بیشتر آن‌ها در زمینه‌های حقوق، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، علوم رایانه، و اقتصاد بوده‌اند. در برخی از این آثار بین‌المللی (مانند Frisse and Tolva 1996؛ Jaccard 1997؛ Williams 2007؛ Vishwakarma and Mukherjee 2015؛ Ginsburg 2017) ناکارآمدی قوانین گذشته در زمینه حمایت از آثار پدیدآوران و نیاز به قوانین تازه و مرتبط برجسته شده است. «فریسه و تولوا» (۱۹۹۶) بر این

1. Web of Science

2. TOPIC: ((creator* OR author*) (copyright OR "copy right") AND ("cyberspace" OR "digital space" OR "digital world" OR "digital era")) Timespan: All years. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, BKCI-S, BKCI-SSH, ESCI ()

باور هستند که قوانین کنونی بیشتر ناظر بر جهان واقعی و فیزیکی است و توانایی برآوردن نیازهای فضای مجازی و دیجیتال را ندارند (Frisse and Tolva 1996). «گایر و شای» نیز با اشاره به درآمدهای ناشی از آثار پدیدآوران تحلیل می‌کنند که مهاجرت به چنین فضایی ممکن است در آمد پدیدآوران را افزایش یا کاهش دهد، ولی مسئله مهم‌تر آن است که فضای جدید موجب پدید آمدن تعارض در منافع اجتماعی میان پدیدآوران آثار، ناشران، و دیگر ذینفعان است (Gayer and Shy 2005). در چنین مواردی، قوانین موجود به اندازه کافی پتانسیل حل این تعارض‌ها را ندارند.

«گینسبرگ» با به چالش کشیدن قوانین موجود یادآور می‌شود که جایگاه پدیدآور در آینده قانون کپی‌رایت (به فرض این که کپی‌رایت آینده‌ای داشته باشد) تضمین نمی‌شود، مگر این که همه حقوق مادی و معنوی او به رسمیت شناخته شود و ضمانت اجرا داشته باشد (Ginsburg 2017). «ویلیامز» نیز فشار فضای مجازی و دیجیتال را یکی از پنج فشار کلیدی بر کپی‌رایت در سال‌های آینده می‌داند و معتقد است که چالش‌های حقوقی این فضای تازه شاید تمام‌شدنی نیست و به چابکی بیشتری در قوانین کپی‌رایت نیاز دارد (Williams 2007). «ویشوکارما و موکهرجی» نیز به روش‌ها و شکل‌های تازه چگونگی حمایت از حقوق پدیدآوران در فضای دیجیتال مانند «کریستو کامنز»^۱ اشاره می‌کنند و چنین بسترهای تازه‌ای را روشی برای جبران خلأهای قانونی در قوانین کپی‌رایت جهانی و ملی کشورها می‌دانند (Vishwakarma and Mukherjee 2015).

افزون بر نوشته‌های خارجی، در ایران نیز چند پژوهش در پیوند با حمایت از حقوق پدیدآوران در فضای مجازی منتشر شده است. برای نمونه، «رسولی» بر این باور است که «عمده چالش‌ها در فضای تبادل اطلاعات ناشی از به کارگیری ناروای این حقوق در فضای بدون مرز مجازی است. اصل سرزمینی بودن حمایت از حقوق مالکیت فکری نیز در این فضای بدون مرز با تهدیدهای جدی مواجه شده است» (۱۳۹۲). «شفیعی و دهقان‌چناری» نیز به چنین چالش‌هایی اشاره کرده و معتقدند که راهکارهای قانونی می‌توانند کاهش رفتارهای مجرمانه را در پی داشته باشند (۱۳۹۸). «شاکری و حبیب» به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های اشتراک‌سازی آثار ادبی و هنری در فضای مجازی پرداخته و نتیجه می‌گیرند که فضای مجازی و فعالیت‌های جدید در این فضا موجب پدید آمدن

دغدغه‌های نوینی شده است که توجه به آن‌ها برای حمایت از حقوق پدیدآوران امری کلیدی است (۱۳۹۲). «صادقی» نیز به این نتیجه رسیده است که قوانین گوناگون در ایران می‌توانند در پیوند با حمایت از حقوق پدیدآوران در فضای دیجیتال باشند - از جمله «قانون تجارت الکترونیک» - که ایرادهای فراوانی بر آن وارد است (۱۳۹۳). در سال ۱۳۹۴ نیز در «همایش محتوای ملی در فضای مجازی»^۱ به چالش‌های فضای مجازی در حمایت از حقوق پدیدآوران پرداخته شد و لزوم توجه به قوانین تازه مطرح گردید (عاملی و محسنی آهوئی، ۱۳۹۴، ۳۳۳).

۳. روش پژوهش

با توجه به موضوع اصلی نوشتار حاضر، پژوهشگران به دنبال محتوا و نوشته‌هایی بودند که منبع کلیدی دانش درباره قوانین و مقررات ناظر بر حمایت از حق مؤلف در فضای مجازی هستند. بر این پایه، داده‌های ورودی پژوهش جهت مقایسه بایستی از میان نوشته‌ها و اسناد معتبر و لازم‌الاجرا گردآوری می‌شدند. جامعه این پژوهش اسناد جهانی، قوانین ایالات متحده آمریکا، قوانین کانادا، و قوانین ایران بوده است. از میان این جامعه، قوانین و مقرراتی که به شکلی در پیوند با حمایت از حق پدیدآوران بودند، به‌عنوان نمونه پژوهش‌گزینه‌ش شدند. از میان روش‌های گوناگون و معمول در رویکرد کیفی، در این پژوهش از روش «تحلیل اسنادی»^۲ بهره گرفته شده که در آن، پژوهشگر برای پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش، اسناد در پیوند با موضوع را جست‌وجو، بازیابی، مطالعه، و تحلیل می‌کند (Rapley 2007). تحلیل اسنادی می‌تواند گونه‌های متفاوتی داشته باشد، و در این پژوهش از نوع کیفی تحلیل اسنادی استفاده شده است. واحد تحلیل در این پژوهش همه مواد قانونی بودند که در متن قوانین و مقررات بررسی شده آمده‌اند. برای نمونه، هر یک از ۳۳ ماده «قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان (مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۱۱)» به‌عنوان یک واحد تحلیل به شمار رفته‌اند. در گام بعد، این واحدهای تحلیل مطالعه و مواد در پیوند با حقوق پدیدآوران در فضای مجازی شناسایی شده‌اند. در گیر شدن دو نفر در فرایند تحلیل با دو رویکرد متفاوت - رویکرد حقوقی و رویکرد کتابداری - موجب شده که اعتبار یافته‌ها بالا برود. افزون بر این، یافته‌های به‌دست آمده را دو استاد حقوق از

1. <http://www.icnc.ir/Index.aspx?pid=896>

2. document analysis method

«دانشگاه شاهد» و «تربیت مدرس» مطالعه نموده و دیدگاه‌شان را بیان کرده‌اند که این نیز بر اعتبار نتایج می‌افزاید. با این حال، به باور «نیوندورف» یکی از محدودیت‌های ذاتی تحلیل اسنادی آن است که هیچ‌گاه نمی‌توان درباره اعتبار یافته‌های به‌دست آمده به شکل صددرصد مطمئن بود (Neuendorf 2016).

۴. چالش‌های حمایت از حق مؤلف در فضای مجازی

به‌رغم آنچه درباره تشابهات حق مؤلف در فضای واقعی و مجازی گفته شد و این که می‌توان اصول و متون قانونی و معتبر حاکم در فضای حقیقی را در فضای مجازی نیز برای حمایت از پدیدآوران و پیگرد ناقضان این حق اعمال کرد، برخی تفاوت‌ها بین این دو فضا (Atkinson 2014) باعث می‌گردد که حمایت از حق مؤلف در فضای مجازی با مشکلات جدی روبه‌رو شود که موارد زیر از جمله آن‌ها است:

الف) فضای واقعی، تحت حاکمیت یک قانون واحد ملی است، اما فضای مجازی تحت حاکمیت قوانین ملی قرار ندارد، بلکه فضایی جهانی است که از مرزهای ملی گذر می‌کند (Peters 2006). در چنین فضایی به روشنی ساختار سازمان‌های حامی، نحوه دسترسی به این سازمان‌ها که دادگاه‌های دادگستری نیز از جمله آن‌ها هستند و همچنین، ترتیبات دادرسی و شیوه اجرای احکام یکسان نیست و همین امر فرایند حمایت را با مشکلات جدی روبه‌رو می‌کند.

ب) برخی مفاهیم حقوقی نقض در فضای واقعی، مانند شروع به جرم، تهیه مقدمات، معاونت و مشارکت، و فرایند عمل مجرمانه در فضای مجازی به سختی قابل تبیین، تشخیص و پیگیری هستند، زیرا در این فضا گاه نقض حق مؤلف در لحظه و با فشردن یک دکمه رخ می‌دهد. این امر باعث می‌شود که برای نمونه، ابزاری مانند صدور دستور موقت، در فضای مجازی کاربردی نداشته باشد. همچنین، اثبات جرم نقض و نیز اشخاص داخل در فرایند مربوط، از جمله شریک و معاون نیز دقت‌های خاص خود را می‌طلبد که گستردگی فضای مجازی و کثرت افراد دخیل در آن، مرحله اثبات را بسیار سخت و دشوار می‌سازد.

پ) در فضای واقعی، دارندگان حق و نیز ناقضان آن دارای تابعیت مشخص هستند و در یک فضای سرزمینی، تابع قانون حاکم آن سرزمین به شمار می‌روند؛ اما در فضای مجازی

کاربرانی با تابعیت‌های متفاوت وجود دارند که در بسیاری از موارد تابعیت ابرازی آنان با تابعیت واقعی‌شان مطابقت ندارد (Geiger 2014, 704-706). در این وضعیت، از سویی کشف و شناسایی اهلیت و وضعیت ناقضان حق و از سوی دیگر، چگونگی کمک گرفتن از مراجع ملی برای پیگیری آن دسته از موارد نقض که در خارج از فضای ملی به وقوع پیوسته، کار آسانی نیست.

ت فضای واقعی و آنچه در آن رخ می‌دهد، متعلق به یک کشور است که حاکمیتی مقتدر و فراتر از اتباعش دارد؛ اما فضای مجازی متعلق به هیچ کشوری نیست و در ورای مرزهای ملی حضور و حاکمیت دارد (Peters 2006). با این وصف، اگر صاحب حق و ناقض حق در قلمرو حاکمیتی دو کشور مختلف باشند، با توجه به این که در غالب موارد، پیگیری دعاوی نقض مستلزم طرح شکایت از سوی شاکی خصوصی است، فرایند پیگیری غامض و دشوار خواهد بود و چه بسا هزینه‌های فراوانی را بر شاکی تحمیل کند.

این امور باعث می‌شود که برای حمایت از حق مؤلف، قوانین و مقررات ملی بسنده نباشند و تنظیم قراردادهای منطقه‌ای و جهانی امری اجتناب‌ناپذیر باشد.

۵. شکل‌های گوناگون حقوق پدیدآور

با توجه به دسته‌بندی حقوق پدیدآور (مؤلف) به مادی و معنوی که در اسناد جهانی و در قوانین کشورهای مورد مطالعه نیز وجود دارد، حقوق مادی و معنوی پدیدآور عبارت‌اند از: ۱) حقوق مادی شامل حق نشر و تکثیر اثر، حق ترجمه اثر، حق اقتباس و تلخیص و تبدیل اثر، حق عرضه و اجرا، و حق استفاده از جایزه و پاداش. این حقوق دارای دو ویژگی هستند: الف) قابل واگذاری‌اند، و ب) موقت هستند (WIPO 2012). ۲) حقوق معنوی شامل حق تصمیم بر انتشار، حق حرمت نام و عنوان پدیدآورنده، و حق حرمت اثر. این حقوق دارای دو ویژگی هستند: الف) غیرقابل واگذاری هستند، و ب) محدود به زمان و مکان نیستند (همان).

۶. حمایت از حقوق پدیدآوران در اسناد جهانی

۶-۱. کنوانسیون برن

«کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری» که به اختصار «کنوانسیون برن»

نامیده می‌شود، در ۹ سپتامبر ۱۸۸۶ (نوزدهم شهریور ۱۲۶۵ خورشیدی) تصویب و در ۵ دسامبر ۱۸۸۷ لازم‌الاجرا گردید. از زمان تصویب این کنوانسیون که نخستین و مهم‌ترین سند جامع جهانی در زمینه حقوق پدیدآورندگان است، تاکنون ۱۶۵ کشور عضویت در این کنوانسیون را پذیرفته‌اند. نگاهی به «قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» (مصوب ۱۳۴۸) نشان می‌دهد که نویسندگان آن به شدت تحت تأثیر مفاد این کنوانسیون بوده‌اند. تاریخ انعقاد این کنوانسیون، که کشور ایران هنوز به آن نیویسته، به خوبی نشان می‌دهد که مفاد آن هیچ اشاره‌ای به فضای مجازی نمی‌تواند داشته باشد؛ اما اشاره به مفاد مرتبط این کنوانسیون از آن جهت مفید است که با توجه به مشابهت‌های میان فضای مجازی و حقیقی می‌توان احکام این کنوانسیون در حمایت از حق مؤلف را در فضای مجازی از آن استخراج کرد. ماده (۱) این کنوانسیون هدف کشورهای عضو از تنظیم و پیوستن به آن را «حمایت از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری» اعلام می‌کند. در بند (۱) از ماده (۲) کنوانسیون، آثار مذکور به این شرح بیان شده‌اند: اصطلاح «آثار ادبی و هنری»، تمامی آفرینش‌های مربوط به گستره ادبی، علمی و هنری، صرف نظر از روش یا شکل ابراز آن‌ها را دربرمی‌گیرد؛ مانند موارد زیر: کتاب، بروشورها و دیگر نوشته‌ها؛ کنفرانس‌ها، نطق‌های کوتاه، موعظه‌ها و دیگر آثاری که دارای ماهیت مشابه هستند؛ آثار نمایشی یا نمایشی - موسیقایی، رقص‌ها، پانتومیم‌ها؛ تنظیم موسیقی با کلام یا بدون آن؛ آثار سینمایی و نیز آثاری که مشابه آثار سینمایی ابراز می‌شوند؛ آثار مربوط به طراحی، نقاشی، معماری، پیکره، گراور، لیتوگرافی؛ آثار عکاسی که مشابه روش آثار عکاسی ابراز می‌شوند؛ آثار هنرهای کاربردی؛ تصاویر، نقشه‌های جغرافیایی؛ نقش‌ها؛ و کروکی‌ها و آثار تجسمی مرتبط با جغرافی، توپوگرافی (موقعیت طبیعی)، معماری و علوم. همچنین، بند (۳) از همین ماده مقرر می‌دارد: ترجمه، اقتباس، تنظیم موسیقی و سایر انواع تبدیل‌های اثر ادبی و هنری، بدون آن که به حق پدیدآورنده اثر اصلی خدشه‌ای وارد شود، همچون آثار اصیل، تحت حمایت قرار می‌گیرند (WIPO 1979).

در بند (۱) از ماده (۶) مکرر این پیمان گفته شده: مستقل از حقوق مالی پدیدآورنده و حتی پس از انتقال این حقوق، پدیدآورنده دارای حق ولایت نسبت به اثر است و می‌تواند به هر گونه تحریف، حذف یا هر نوع تغییر اثر یا هر نوع لطمه دیگر نسبت به آن که موجب خدشه‌دار شدن اعتبار یا شهرت او شود، اعتراض کند. در بند (۱) از ماده (۷) این پیمان جهانی، همچون وضعیتی که در ماده (۱۲) اصلاحی «قانون حمایت حقوق مؤلفان»

ایران پیش‌بینی شده، مدت حمایت از آثار مشمول آن شامل عمر پدیدآورنده و پنجاه سال پس از مرگ وی اعلام شده؛ اما درباره آثار سینمایی در بند (۲) ماده (۷) تصریح گردیده: کشورهای عضو مختارند مدت حمایت را پنجاه سال از تاریخی که اثر با موافقت پدیدآورنده در دسترس عموم قرار می‌گیرد، یا در فرض عدم انجام چنین کاری، طی پنجاه سال از تاریخ تهیه اثر، مدت حمایت را مقرر دارند (همان).

همچنین، بند (۳) ماده (۷) درباره مدت حمایت از آثار بی‌نام و با نام مستعار مقرر داشته است: در مورد آثار بی‌نام و یا با نام مستعار، طول مدت حمایت مطابق این معاهده پنجاه سال پس از آن است که اثر به صورت مجاز در اختیار عموم قرار گرفته است. با وجود این، مدت حمایت از آثار با نام مستعار که در مورد مشخصات پدیدآورنده آن هیچ تردیدی وجود ندارد، همان مدت مقرر در بند (۱) خواهد بود. اگر پدیدآورنده آثار بی‌نام یا با نام مستعار در طول مدت فوق، هویت خود را آشکار سازد، مدت حمایت همان مدت مقرر در بند (۱) خواهد بود (همان).

در ماده (۱۳) «پیمان برن» به مواردی اشاره شده که از آن‌ها با عنوان «استفاده منصفانه»^۱ یاد می‌شود. در این موارد، بهره‌مندی از یک اثر با ذکر مأخذ امکان‌پذیر است. این موارد چنین است (همان):

۱. نقل از آثاری که قبلاً به‌طور مجاز در اختیار عموم قرار گرفته، مجاز است مشروط بر این که استفاده از نقل قول جنبه معقول داشته و با توجه به هدف مورد نظر قابل توجیه باشد. همچنین، نقل قول از مقالات روزنامه‌ها و نشریات ادواری که به شکل بررسی‌های مطبوعاتی هستند، مجاز است؛
۲. تعیین استفاده مجاز آموزشی مثل تکثیر، پخش رادیویی، ضبط صوتی یا تصویری از آثار ادبی یا هنری در اختیار قانون‌گذاری‌های کشورهای عضو اتحادیه و توافق‌های خاص موجود بین آن‌ها یا توافق‌هایی است که در آینده منعقد می‌کنند، به شرط این که چنین استفاده‌ای معقول بوده و با توجه به هدف قابل توجیه باشد؛
۳. نقل قول‌ها و استفاده‌های مذکور در بند پیشین باید با ذکر منبع و نام پدیدآورنده باشد (اگر اطلاعات کتابشناختی منبع در دسترس باشد).

۱. استفاده منصفانه در حقوق آمریکا fair use و در حقوق انگلیس fair dealing (استفاده با حسن نیت) نامیده می‌شود.

۲-۶. معاهده‌های اینترنت و ایپو

توسعه اینترنت و فضای دیجیتال از همان اوایل در کانون توجه نهادهای جهانی مرتبط با حق مؤلف، به ویژه «سازمان جهانی مالکیت معنوی (وایپو)»^۱ بوده است. دو معاهده «وایپو» که در زمینه حمایت از حق مؤلف در فضای دیجیتال دارای تمهیداتی هستند، عبارت‌اند از: (۱) معاهده حق مؤلف و ایپو^۲، و (۲) معاهده اجراها و فنوگرام‌های وایپو^۳. این دو معاهده در سال ۱۹۹۶ در پی توسعه فناوری‌ها و فضای دیجیتال به تصویب رسیدند. بر پایه این معاهده‌ها طرف‌های امضاکننده باید تمهیداتی را برای حمایت از حق مؤلف در فضای دیجیتال بیندیشند و البته، می‌توانند استثناهایی نیز در این زمینه پیش‌بینی کنند.

برای پایه معاهده حق مؤلف «وایپو»، حق تکثیر اشاره‌شده در ماده ۹ «کنوانسیون برن» در محیط دیجیتال نیز صادق است. بر این اساس، ذخیره دیجیتال آثار تحت حمایت قانون حق مؤلف بر روی حامل‌های متناسب همان تکثیری قلمداد می‌شود که در ماده ۹ «کنوانسیون برن» به آن اشاره شده است. این ماده مقرر می‌دارد: (۱) پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری تحت حمایت این معاهده از حق انحصاری اعطای اجازه تکثیر آثار خود به هر شکل و نوع برخوردارند، (۲) برای قانون‌گذاری‌های کشورهای عضو اتحادیه، اختیار اعطای اجازه تکثیر این آثار در موارد خاص محفوظ است، مشروط بر این که چنین تکثیری به بهره‌برداری عادی از اثر لطمه وارد نکرده و به منافع قانونی پدیدآورنده زیان غیرموجه وارد نسازد، و (۳) از نظر این معاهده، هر نوع ضبط صوتی یا تصویری، تکثیر تلقی می‌شود (WIPO 1979).

بر این اساس، در ماده ۱ «معاهده حق مؤلف و ایپو» عرضه الکترونیکی / دیجیتال آثار تحت حمایت قانون حق مؤلف مشمول حق تکثیر است، ولی درباره ذخیره موقت آثار به‌عنوان بخشی از این حق توافقی حاصل نشده و تصمیم‌گیری درباره آن به قانون ملی کشورهای عضو واگذار شده است. در ماده ۱۸ این معاهده حق برقراری ارتباط با عموم نیز به این شکل به رسمیت شناخته شده است: «برقراری امکان دسترسی به اثر، فارغ از آن که کسی به اثر دسترسی داشته یا آن را ذخیره ساخته است» («معاهده حق مؤلف و ایپو» نقل در رسولی ۱۳۹۲).

1. World Intellectual Property Organization (WIPO)

2. WIPO Copyright Treaty (WCT)

3. WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT)

افزون بر این، «اطلاعات مدیریت حقوق»^۱ نیز باید در قانون توجه امضاکنندگان معاهده حق مؤلف «وایپو» باشد و باید به شکلی مؤثر به آن پاسخ دهند (ماده ۱۲ معاهده حق مؤلف وایپو) (WIPO Copyright Treaty, article 12). «اطلاعات مدیریت حقوق» به آن دسته از اطلاعاتی گفته می‌شود که توصیفگر یک فایل دیجیتال هستند. اطلاعاتی درباره پدیدآور، صاحب حق مؤلف، شرایط و ضوابط استفاده، و اطلاعاتی از این دست در زمره «اطلاعات مدیریت حقوق» به شمار می‌آیند. از دیگر موضوعات این معاهده، الزام کشورهای امضاکننده به پیش‌بینی تمهیداتی فنی برای حمایت از اجرای قانون حق مؤلف در فضای دیجیتال است (ماده ۱۱ معاهده حق مؤلف وایپو و ماده ۱۸ معاهده اجراها و فنوگرام‌های وایپو) (WIPO Copyright Treaty, article 11; WIPO Performances and Phonograms Treaty, article 18).

در مقدمه‌های این دو معاهده و در کنار قوانین مندرج در آن‌ها استثناها و محدودیت‌هایی نیز در نظر گرفته شده است تا منافع جوامع گوناگون نیز در این فضا تضمین شود. بر پایه متن معاهده‌ها، استثناها و محدودیت‌ها بر پایه همان پیش‌بینی‌های «کنفوانسیون برن»، در فضای دیجیتال نیز باید در نظر گرفته شود. با این همه، در معاهده‌های «وایپو» نامی از پایگاه‌های داده/اطلاعاتی و برنامه‌های رایانه‌ای نیامده است که از دغدغه‌های کلیدی در فضای مجازی هستند. البته، باید گفت اشاره نکردن به این موارد به معنای عدم حمایت از آن‌ها نیست، چرا که در بسیاری از کشورها تحت شرایط خاص، آن‌ها را در زمره «آثار» تحت حمایت قانون حق مؤلف می‌آورند.

۳-۶. دستورالعمل اتحادیه اروپا

«دستورالعمل اتحادیه اروپا راجع به جنبه‌های خاصی از حق مؤلف و حقوق مرتبط»^۲ نیز با توسعه فضای مجازی در سال ۲۰۰۱ به تصویب رسید و در بردارنده مواد برای هماهنگ‌سازی قوانین حق مؤلف در فضای مجازی است. این متن اگرچه در نگاه نخست، جزء اسناد جهانی قرار نمی‌گیرد، اما به دلیل آن‌که غالب کشورهای اروپایی عضو این دستورالعمل از کشورهای تأثیرگذار در فضای دیجیتال به شمار می‌آیند، به مفاد

1. rights management information (RMI)

2. Directive of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society

آن پرداخته شده است. طبق ماده ۳ این دستورالعمل، حق انحصاری انتشار عمومی آثار در فضای دیجیتال باید از آن پدید آور(ان) باشد؛ یعنی اگر پدید آوران بخواهند می‌توانند انتشار عمومی را آزاد یا ممنوع کنند. بر پایه ماده ۴ این دستورالعمل، حق توزیع در انحصار پدید آوران آثار است. همچنین، حق برقراری ارتباط با عموم در این دستورالعمل نیز به رسمیت شناخته شده است. افزون بر این، همانند آنچه در معاهده‌های «وایپو» دیده می‌شود، دستورالعمل اتحادیه اروپا نیز اعضا را مکلف کرده تا حمایت‌های لازم و کافی از تمهیدات فنی درباره اطلاعات مدیریت حقوق در قوانین خود را لحاظ کنند.

استثناها و محدودیت‌هایی نیز در این دستورالعمل گنجانده شده که تا حدی مشابه استنهاها و محدودیت‌هایی هستند که در «کنوانسیون برن» وجود دارد و از همان سه معیار این «کنوانسیون» تبعیت می‌کنند. این استنهاها در بردارنده محورهای درباره حق انحصاری تکثیر، حق تکثیر و عرضه عمومی، و موارد دیگری همانند حق نقد، حفظ منافع عمومی، و غیره است.

کوشش‌های ناظر بر حمایت از حقوق مالکیت فکری و از جمله حق مؤلف در سطح جهانی سرانجام به تهیه «کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی» انجامید. سند تأسیس این سازمان در «استکهلم» به تاریخ چهاردهم جولای ۱۹۶۷ میلادی برابر با بیست و چهارم تیر ماه سال ۱۳۴۶ هجری شمسی و اصلاحی بیست و هشتم اکتبر ۱۹۷۹ میلادی برابر با هفتم آبان ماه سال ۱۳۵۸ هجری شمسی تدوین و امضا شد. در مقدمه سند تأسیس آمده است: «طرف‌های متعاقد با تمایل به مشارکت در تفاهم و همکاری بهتر بین دولت‌ها و در جهت منافع مشترک، بر اساس احترام حاکمیت و برابری آن‌ها، با تمایل به ارتقای حمایت از مالکیت معنوی در سراسر دنیا، به منظور تشویق فعالیت خلاق، با تمایل به به‌روز کردن و کارایی بیشتر مدیریت اتحادیه‌هایی که در زمینه‌های حمایت مالکیت صنعتی به حمایت از آثار ادبی و هنری تأسیس شده‌اند، با رعایت احترام کامل نسبت به استقلال هر یک از اتحادیه‌ها به شرح زیر توافق کردند» (WIPO 1994).

در بند ۸ از ماده ۲ این سند، مالکیت معنوی شامل حقوق مرتبط با موارد زیر معرفی شده: (۱) آثار ادبی، هنری و علمی، (۲) نمایش‌های هنرمندان بازیگر، صدای ضبط شده، برنامه‌های رادیویی، (۳) اختراعات در کلیه زمینه‌های فعالیت انسان، (۴) کشفیات علمی، (۵) طراحی‌های صنعتی، (۶) علائم تجاری، علائم خدماتی، نام‌های تجاری و عناوین، (۷) حمایت در برابر رقابت نامطلوب، و (۸) سایر حقوقی که ناشی از فعالیت معنوی در قلمرو صنعتی، علمی،

ادبی و هنری است (همان).

ماده ۳، اهداف سازمان را این گونه برشمرده است: (۱) پیشبرد حمایت مالکیت معنوی در سراسر جهان از طریق همکاری در میان کشورها در صورت اقتضا با همکاری هر سازمان بین‌المللی دیگر، و (۲) تأمین همکاری‌های اداری میان اتحادیه‌ها (همان). برای رسیدن به اهداف سازمان، در ماده ۴ سند تأسیس بر وظایفی به شرح زیر اشاره شده است: (۱) ارتقای توسعه تدابیر پیش‌بینی شده برای تسهیل حمایت مؤثر از مالکیت معنوی در سراسر جهان و هماهنگ‌سازی قوانین ملی در این زمینه، (۲) انجام وظایف اداری «اتحادیه پاریس»، اتحادیه‌های ویژه‌ای که در رابطه با این اتحادیه تأسیس شده‌اند، و «اتحادیه برن»، (۳) قبول یا شرکت در اجرای هر گونه موافقتنامه بین‌المللی که به منظور بالا بردن حمایت از مالکیت معنوی تنظیم شده باشد، (۴) تشویق انعقاد قراردادهای بین‌المللی مربوط به ارتقای حمایت از مالکیت معنوی، (۵) پیشنهاد همکاری به کشورهایی که خواهان کمک‌های حقوقی-فنی در زمینه مالکیت معنوی هستند، (۶) جمع‌آوری و انتشار اطلاعات مربوط به حمایت از مالکیت معنوی و همچنین، انجام و توسعه مطالعات در این زمینه و مبادرت به چاپ نتایج به دست آمده، (۷) حمایت از خدماتی که حمایت بین‌المللی مالکیت معنوی را تسهیل می‌کند و در صورت اقتضا اقدام به ثبت در این زمینه و انتشار اطلاعات مربوط به آن، و (۸) انجام هر گونه اقدام مقتضی دیگر (WIPO 1994). کشور ایران به موجب ماده واحده «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی» (مصوب ۱۳۸۰/۷/۴) به «سازمان جهانی مالکیت معنوی» پیوسته است.

۷. حمایت از حقوق پدیدآوران در حقوق ایالات متحده آمریکا

صنایع وابسته به حق مؤلف در «ایالات متحده» در یکی دو دهه اخیر به شدت افزایش داشته و بخش قابل توجهی از تولید ناخالص داخلی یا «جی‌دی‌پی»^۱ این کشور را تشکیل داده است. بر پایه داده‌های موجود، نیروی کار شاغل در این گونه صنایع نزدیک به سه درصد کل نیروی کار شاغل در «ایالات متحده» را تشکیل می‌دهد (OECD 2015, 295). به همین دلیل، «ایالات متحده» از شمار کشورهایایی است که بسیار پیش‌تر از دیگران درباره اهمیت فناوری‌های نو و تأثیر آن بر حقوق پدیدآوران اندیشیده و کوشیده است تا

1. Gross Domestic Product

تمهیداتی برای حمایت از حق مؤلف در فضای مجازی پیش‌بینی کند. افزون بر گنجاندن بندهایی در قانون کپی‌رایت این کشور (مصوب ۱۹۷۶)، در سال ۱۹۹۸ قانونی با نام «قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال»^۱ در کنگره این کشور به تصویب رسید که اختصاصاً به دغدغه‌های حمایت از حق مؤلف در فضای دیجیتال پاسخ می‌دهد.

۱-۲. قانون کپی‌رایت ۱۹۷۶

کلیدی‌ترین قانون درباره کپی‌رایت و حق مؤلف در «ایالات متحده»، قانون کپی‌رایت^۲ (مصوب ۱۹۷۶) است. قانون کپی‌رایت ۱۹۷۶ دربردارنده شش حق انحصاری در ماده ۱۰۶ است که عبارت‌اند از: (۱) حق تکثیر اثر، (۲) حق خلق اثر اقتباسی، (۳) حق توزیع اثر، (۴) حق اجرای عمومی (درباره آثار ادبی، موسیقایی، درام، و غیره)، (۵) حق نمایش عمومی (درباره آثار ادبی، موسیقایی، درام، و غیره)، و (۶) حق اجرای عمومی به وسیله انتقال‌دهنده دیجیتال صدا (درباره رکوردهای صوتی). دوره زمانی کپی‌رایت نیز در این قانون (ویرایش سال ۱۹۷۸) تا هفتاد سال پس از فوت پدیدآور اثر پیش‌بینی شده و این مدت درباره آثار دیجیتال نیز حاکم است. مواد ۱۰۸ تا ۱۲۲ این قانون به استثناءها و محدودیت‌های حق کپی‌رایت مرتبط هستند. ماده ۱۰۷ این قانون که به «استفاده منصفانه» پرداخته بر پایه یک دکترین حقوقی شکل گرفته که بر اساس آن، اعمالی همانند نقد، نظر، گزارش خبری، تدریس، و پژوهش مشمول عنوان استفاده منصفانه هستند (US Copyright Office 2016). در قانون «ایالات متحده»، ثبت آثار در دفاتر کپی‌رایت نیز اختیاری است. از این رو، آثار دیجیتال نیز می‌توانند بدون آن‌که در جایی ثبت شوند، مشمول حمایت قانون حق مؤلف این کشور باشند.

با این حال، به نظر می‌رسد بحث و جدل‌ها درباره «کپی‌رایت در عصر اینترنت» بیش از بیست سال است که پژوهشگران، حقوق‌دانان، صاحبان کسب‌وکارها، و دولتمردان این کشور را مشغول خود ساخته است. این بحث‌ها به تهیه یک «سند سبز»^۳ با عنوان «کپی‌رایت، خلاقیت، و نوآوری در عصر دیجیتال»^۴ انجامیده که در سال ۲۰۱۳، از سوی کارگروه سیاست‌گذاری اینترنت در «وزارت تجارت» آمریکا منتشر شده است (OECD 2015, 302).

1. Digital Millennium Copyright Act (DMCA)

2. United States copyright law

3. Green Paper

4. Copyright, Creativity, and Innovation in the Digital Economy

تازه‌ترین ویرایش قانون کپی‌رایت «ایالات متحده» در سال ۲۰۱۶ منتشر شد (U.S. Copyright Office 2016). در بخش تعاریف این قانون، مفاهیم به گونه‌ای تعریف شده‌اند که محدود به دوره زمانی خاصی نباشند. برای نمونه، مراد از «ابزار»^۱، «ماشین»^۲، یا «فرایند»^۳ در این قانون، هم مواردی را در بردارد که در حال حاضر از آن‌ها بهره‌برداری می‌شود، و هم آن‌هایی را شامل می‌گردد که در آینده ممکن است پدیدار شوند (U.S. Copyright Office 2016, 3).

۲-۷. قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال

تغییر و تحول‌های دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در زمینه فناوری‌های نو و به‌ویژه اینترنت، کنگره «ایالات متحده» را بر آن داشت که چاره‌ای جدی برای فضای مجازی بیندیشد. نتیجه کوشش‌ها و گفت‌وگوهای متخصصان، کنشگران، و قانونگذاران این کشور سرانجام به تصویب قانونی در سال ۱۹۹۸، با عنوان «قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال» انجامید. این قانون تنها قانونی است که به هزاره دیجیتال اختصاص دارد و به نظر می‌رسد یکی از کامل‌ترین قوانین در این حوزه است (U.S. Copyright Office 1998). آنچه در این قانون بیشتر حائز اهمیت به نظر می‌آید، عبارت است از: (۱) ممنوعیت افراد از غلبه بر کنترل‌های فنی دسترسی به آثار مشمول کپی‌رایت (مقررات ضد فرار از تدابیر حمایت فنی از اثر)؛ (۲) محدود کردن مسئولیت ارائه‌دهندگان خدمات از قبیل ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی؛ و (۳) اصلاح نظام حقوقی موجود، به نحوی که سازمان‌های خدماتی ثالث می‌توانند نرم‌افزار تشخیص و سیستم‌های اپراتوری را در یک سیستم رایانه‌ای به‌منظور حفظ آن سیستم بدون نقض حق کپی‌رایت مربوط به نرم‌افزار یا سیستم‌های مزبور، بارگذاری و نصب کنند (صادقی ۱۳۹۳). پیش از این قانون، ذخیره کردن آثار در رایانه یا چاپ کردن آن جزء تکثیر محسوب می‌شد، ولی در قانون جدید، حتی دسترسی به آثار موجود در اینترنت نیز با اجازه صاحب حق شدنی است. از این رو، صاحب یک اثر یا یک سایت می‌تواند دسترسی به آن را به شکل موقت یا دائم قطع کند (رسولی ۱۳۹۲).

۸. حمایت از حقوق پدیدآوران در حقوق کانادا

کانادا نیز از شمار کشورهای توسعه‌یافته‌ای است که در کسب‌وکار، اقتصاد خلاق و

1. device

2. machine

3. process

کپی‌رایت نقش کلیدی دارند. در سال‌های اخیر دسترسی به اینترنت و فناوری‌های تازه در کانادا گسترش شگرفی داشته است و ۸۰ درصد جمعیت این کشور به اینترنت پرسرعت دسترسی دارند. نزدیک به سه درصد نیروی کار این کشور نیز در کسب و کارهای مبتنی بر کپی‌رایت مشغول به کار هستند (OECD 2015, 236-239). به همین دلیل، این کشور به مسائل مربوط به فضای مجازی توجه خاصی به لحاظ حقوقی نشان داده است که قوانین زیر در این خصوص درخور توجه‌اند:

۱.۸. قانون کپی‌رایت ۱۹۲۱

کلیدی‌ترین قانون درباره کپی‌رایت در کانادا «قانون کپی‌رایت ۱۹۲۱» است که از تاریخ نخستین تصویب آن تاکنون بارها ویرایش شده است. در حقوق کانادا قانونی مستقل برای حمایت از «پایگاه‌های داده» وجود ندارد، ولی قانون کپی‌رایت به این حوزه نیز ارتباط دارد و اگر پایگاه‌های داده از اصالت و الزامات کافی برخوردار باشند، مشمول حمایت قانون کپی‌رایت خواهند بود. در قانون کپی‌رایت کانادا استثناهایی کلی وجود دارد که به «استفاده منصفانه» مربوط می‌شود. برخی از این استناها شامل نقد، نظر، گزارش خبری، مطالعه شخصی، پژوهش، و غیره است. با این حال، استثناهای فراتر از بافت کلی باید در بافت خاص خود بررسی و قضاوت شوند (Government of Canada 2018). فشارهای گوناگون در سال‌های نخستین سده ۲۱ موجب شد که گزارشی در سوم اکتبر ۲۰۰۲، با عنوان «پشتیبانی از فرهنگ و نوآوری: گزارش تمهیدات و کارکرد قانون کپی‌رایت»^۱ در مجلس این کشور انتشار یابد. یکی از محورهای کلیدی این گزارش توجه به مسائل دیجیتال در معاهده‌های «وایپو» بود (Gervais 2005). چالش‌های حقوقی مرتبط با عصر دیجیتال در قانون کپی‌رایت کانادا در دو دهه اخیر شدت بیشتری پیدا کرده و دولت و نظام حقوقی این کشور کوشش‌هایی برای پاسخگویی به چالش‌های تازه انجام داده‌اند. در سال ۲۰۰۹، دولت کانادا یک نظرسنجی عمومی درباره سیاست‌های مرتبط با کپی‌رایت در عصر دیجیتال راه اندازی کرد و پرسش‌هایی جدی از مردم در این زمینه مطرح نمود. همچنین، در سال ۲۰۱۴، برنامه «دیجیتال کانادا»^۲ در این کشور کلید خورد که برای پیگیری همین موضوع بود. در سال ۲۰۱۲، قانون کپی‌رایت کانادا دچار تغییراتی

1. Supporting Culture and Innovation: Report on the Provisions and Operation of the Copyright Act

2. Digital Canada

بنیادین شد تا حمایت قانونی از محتوای پدیدآمده توسط کاربر را نیز شامل شود. مصادیق جرم در فضای مجازی نیز از دیگر مسائلی بود که به این قانون افزوده شد.

۲-۸. لایحه سی-۵۹

در سال ۲۰۰۷، دولت فدرال کانادا «لایحه سی-۵۹»^۱ را با عنوان «قانون ضبط غیرمجاز فیلم»^۲ تصویب کرد که متممی بر قانون جزای این کشور برای جلوگیری از ضبط فیلم در سینما بدون رضایت صاحب سینما بود. مجازات چنین کاری نیز که در این قانون دیده شده بود، بسته به این که عاملان دارای هدف تجاری باشند یا نه، سنگین پیش‌بینی شده است.

۳-۸. قانون مدرنیزه کردن کپی‌رایت

«قانون مدرنیزه کردن کپی‌رایت»^۳ نیز از شمار تازه‌ترین متمم‌های قانون کانادا است که با هدف تطابق نظام قانونی این کشور با معاهده‌های مرتبط با اینترنت سال ۱۹۹۶ «وایپو» تصویب شده است. علت وضع این قانون، فراهم کردن یک بستر قانونی منعطف و آینده‌نگر برای پشتیبانی از گسترش نوآوری و خلاقیت و حمایت مدلهای کسب‌وکاری جدید در عصر دیجیتال بود. این قانون به صاحبان آثار تحت حمایت کپی‌رایت اجازه می‌دهد که از حقوق و ابزارهای تازه‌ای در عصر دیجیتال برخوردار شوند و به کاربران نیز امکان بهره‌برداری مجاز آسان‌تر و بیشتر از آثار تحت حمایت را اعطا می‌کند. حمایت قانونی از اطلاعات مدیریت حقوق و قوانین تازه برای مجازات کسانی که به سرقت برخط آثار می‌پردازند، از نمونه‌های این حمایت‌های تازه هستند. صاحبان آثار تحت حمایت کپی‌رایت نیز می‌توانند از ابزارهای فنی برای نگهداری از آثارشان (همانند قفل‌های دیجیتال) بهره ببرند.

۹. حمایت از حقوق پدیدآوران در حقوق ایران

با آن که تألیف و نوشتن در ایران پرسابقه و دیرینه است، اما فکر حمایت دولتی از اهل قلم، سابقه چندانی ندارد و از تاریخ به رسمیت شناخته شدن حق مؤلف در ایران بیش از نیم قرن نمی‌گذرد. آنچه در ادبیات ایران در باره سرقت ادبی گفته شده و نمونه‌هایی فراوان که نویسندگان پیشین در این مورد بیان کرده‌اند، در عین نشان دادن زشتی سرقت

1. Bill C-59

2. Unauthorized Recording of a Movie Act

3. Copyright Modernization Act

علمی از سوی اهل دانش در ایران، به روشنی نشان از آن دارد که زشتی و قباحت این رفتار تا تاریخ تصویب «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» در سال ۱۳۴۸، از حد موازین و ضابطه‌های شکننده و بدون ضمان اجرای اخلاقی فراتر نرفته بود و در هیچ متنی، شاهد آن نیستیم که سارق ادبی یا علمی، پس از برملا شدن سرقت، عقاب و عتابی شده باشد؛ به‌ویژه از نوع حکومتی و دولتی آن.

در حقوق ایران تصور پدیدآور بدون وجود اثر و (دست کم در ۳۰ یا ۵۰ سال متعاقب آفرینش اثر) و نیز تصور اثر بدون مالک اثر (دست کم در حوزه مالکیت معنوی) امکان‌پذیر نیست. از جمع مواد ذیل فصل چهارم «قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» با عنوان «تخلفات و مجازات‌ها»، به‌ویژه مفاد ماده ۲۷ این قانون که از عبارت «شاکی خصوصی» استفاده کرده و می‌گوید: «شاکی خصوصی می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم نهایی درخواست کند که مفاد حکم در یکی از روزنامه‌ها به انتخاب و هزینه او آگهی شود» (مجلس شورای اسلامی ۱۳۴۸)، به لحاظ حقوقی این استنباط مورد پذیرش قرار گرفته که جرائم مربوط به حقوق مؤلف، از جرائم خصوصی است؛ یعنی در زمره جرائمی به شمار می‌آید که تنها از سوی پدیدآور قابل اقامه است. با این توضیح، قانونگذار با به رسمیت نشناختن شأن عمومی و اجتماعی برای حق مؤلف، در واقع، از حق مؤلف حمایت نمی‌کند، بلکه از مؤلف پشتیبانی می‌کند و در چنین حالتی، هرگاه مؤلف به دلایل متعدد از طرح دعوی خصوصی خودداری کند، موضوع حمایت از حق مؤلف، رنگ و بویی دیگر خواهد یافت.

با این حال، به‌ویژه در دهه اخیر، اقبال به حمایت از حق مؤلف و مالکیت فکری، چه در سطح قانونگذاری و چه در سطح پیگیری‌های قضایی، در ایران فزونی گرفته که از علل عمده آن (۱) از میان رفتن موانع قانونی و شرعی در این باره، و (۲) ارزش یافتن حقوق مادی آفرینش‌های فکری و از آن جمله حق مؤلف است. این علت‌های عمده باعث شده است که قانونگذار ایران از سویی برای پاسخ دادن به نیازهای صاحبان آثار فکری، به‌ویژه در فضای مجازی، و از سوی دیگر برای همداستانی و همپایی با جامعه جهانی مقرراتی را در ایران وضع کند و با این وصف، حق مؤلف در فضای مجازی نیز همپا با فضای واقعی مورد پیگیری و حمایت بیشتر قرار گرفته است.

در حقوق ایران، عمده قوانینی که در حمایت از حق مؤلف در فضای مجازی قابل شناسایی هستند، به شرح زیر است:

۹-۱. قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان (مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۱۱)

«قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان» [یا قانون حمایت]، نخستین قانون مصوب ایران در حمایت رسمی و دولتی از اهل قلم و هنر به شمار می‌آید و با بیانی که در ماده ۱ خود ارائه داده، تعریفی نوین را به نظام حقوقی ایران و همچنین به ادبیات حقوقی ایران وارد کرده و مرتبه سرقت علمی را از یک امر زشت و قبیح اخلاقی تا پایه یک بزه خصوصی بالا برده است. این ماده می‌گوید: «از نظر این قانون به مؤلف و مصنف و هنرمند «پدیدآورنده»، و به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید، بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن به کار رفته، «اثر» اطلاق می‌شود» (مجلس شورای اسلامی ۱۳۴۸). در زمان تصویب این قانون قابل تصور نبود که آثار مورد حمایت که در ۱۲ بند در ماده ۲ قانون بیان شده، روزگاری در فضایی که در تقابل با فضای واقعی است، ارائه شود؛ اما نگاهی به ویژگی فضای واقعی و مجازی نشان می‌دهد که آنچه در تعریف «اثر» و «پدیدآور» در فضای واقعی بیان شده، در فضای مجازی نیز امکان تحقق دارد. با این رویکرد، حمایت‌های مندرج در «قانون حمایت» را خواه در گونه مدنی آن و خواه در گونه کیفری، باید از جمله حمایت‌های قانونگذار ایران از حق مؤلف در فضای مجازی به شمار آورد. تفاوت نمی‌کند که اثر اصالتاً و ابتدا در فضای حقیقی ایجاد شده و در فضای مجازی بارگذاری شده باشد و یا آن که دیجیتال‌زاد باشد. البته، در این قانون نیز همانند «پیمان جهانی برن»، موارد استفاده مصنفانه مورد استثنا قرار گرفته و در ماده ۷ تا ۱۱ آن به این موارد اشاره شده است.

نکته‌ای که ذکر آن درباره حمایت از حق مادی پدیدآورنده ضرورت دارد، حکمی است که در ماده ۲۲ «قانون حمایت» به صراحت به آن اشاره شده است. طبق این ماده: «حقوق مادی پدیدآورنده موقعی از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود که اثر برای نخستین بار در ایران چاپ یا پخش یا نشر یا اجرا شده باشد و قبلاً در هیچ کشوری چاپ یا نشر یا پخش و یا اجرا نشده باشد» (همان). مفاد این ماده، حمایت از حق مؤلف در ایران را به یک امر ملی تقلیل می‌دهد، حال آن که بند ۶ ماده ۲ «کنوانسیون برن» حمایت‌های خود را به آن سوی مرزهای ملی کشورهای عضو گسترش می‌دهد.

به موجب این ماده پدیدآورنده‌ای که مدعی است حق مادی او توسط غیر و بدون اجازه او مورد تعرض قرار گرفته، علاوه بر آن که باید ثابت کند که اثر توسط او پدید آمده، باید این نکته را نیز اثبات کند که اثر مورد ادعای او برای نخستین بار در ایران

چاپ یا پخش یا نشر و یا عرضه شده است. در غیر این صورت اگر اثر او قبلاً در کشور دیگری به چاپ رسیده و یا پخش و نشر و عرضه شده باشد، قانونگذار ایران تمایلی به حمایت از حق مادی چنین پدیدآورنده‌ای ندارد. در واقع، آنچه در ماده ۲۱ قانون مقرر شده، برای کمک به پدیدآورنده است؛ آن‌هم در جایی که در صدد است تقدم خود و نخست‌بودنش را در مقام دفاع یا به‌عنوان مدعی در ایران نزد دادگاه‌ها یا ادارات یا نهادهای متولی و کنترل‌کننده و یا ناظر به اثبات برساند.

۲-۹. قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی (مصوب ۱۳۵۲/۱۰/۰۶)

در آغاز این گمان وجود داشت که ترجمه، به‌ویژه ترجمه آثار خارجی در ایران نمی‌تواند در مفهوم ماده ۱ «قانون حمایت» بگنجد، زیرا ترجمه به واقع، «از راه دانش یا هنر و یا ابتکار» پدید نمی‌آید، بلکه او که پدیدآورنده شمرده می‌شود، نویسنده اثر است، نه مترجم آن. این تلقی، حمایت از آثار ترجمه‌شده خارجی در ایران را با چالش مواجه کرده بود تا آن‌که قانون مذکور به تصویب رسید. از سوی دیگر، چون برخی بر این تصور بودند که در حوزه حمایت از حق مؤلف، مفهوم «اثر» و مفهوم «پدیدآور» بر انتشارات عمدتاً چاپی قابل اعمال است و مشخصاً صدا نمی‌تواند مورد حمایت قرار گیرد، قانونگذار ایران برای رفع این شبهه قانون مورد اشاره را به تصویب رساند.

ممکن است مفاد مواد ۲۱ و ۲۲ «قانون حمایت» این تصور را باعث شود که هر کس می‌تواند آثار چاپ‌شده در خارج از ایران را از این نظر که مورد حمایت قانون ایران نیست، به هر شکل و صورتی که مایل است و بدون اجازه پدیدآور یا پدیدآوران این آثار در ایران چاپ و منتشر کند. ولی ماده ۲ «قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی» (مصوب ۱۳۵۲/۱۰/۱۶) [یا قانون ترجمه] این تصور نادرست را برطرف کرده است. نتیجه آن‌که در وضعیت کنونی، اصل بر آن است که هر اثری را که در خارج منتشر شده، می‌توان در ایران چاپ و منتشر کرد، مگر این‌که در عهدنامه‌ها یا توافقنامه‌های دو یا چندجانبه بین کشور ایران و کشورهای دیگر، این امر منع یا مشروط به تحقق شرایط و یا کسب اجازه شده باشد. همچنین، اگر بدون وجود هرگونه توافقنامه یا عهدنامه، آن کشور یا کشورها با اثرهای چاپ‌شده در ایران رفتاری کنند که نتیجه آن، حمایت از حقوق آثار چاپ‌شده در ایران باشد، در ایران نیز با آثار چاپ‌شده در آن کشورها به همان ترتیب رفتار خواهد شد.

۳-۹. قانون حمایت از حقوق پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای (مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۰۴)

با باز شدن فضای مجازی و استفاده روزافزون از رایانه‌ها و تولید نرم‌افزارهای رایانه‌ای، با آن‌که از راه تفسیر موسع «قانون حمایت» می‌شد نرم‌فزار را نیز به‌عنوان یک آفریده که «از راه دانش یا هنر و یا ابتکار» پدید آمده است، تلقی کرد، قانونگذار ایرانی لازم دانست که در این باره برای رفع هرگونه شبهه و گمان صریحاً اظهار نظر کند. نتیجه این تصمیم، تصویب «قانون حمایت از حقوق پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای» در تاریخ ۱۳۷۹/۱۰/۴ بود. از نوآوری‌های قانون مذکور، ایجاد نهادی برای حمایت از پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای بود که در پیوند با فضای مجازی است.

۴-۹. قانون تجارت الکترونیکی (مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷)

قانون تجارت الکترونیکی ذاتاً به حوزه حق مؤلف ارتباطی ندارد، اما با توجه به این‌که تألیفات متعددی در حوزه فضای مجازی و مبادلات الکترونیک رد و بدل می‌شوند، ماده ۷۴ این قانون که در زیر عنوان «نقض حق مؤلف» انشا شده، می‌گوید: «هر کس در بستر مبادلات الکترونیکی با تکثیر، اجرا و توزیع (عرضه و نشر) مواردی که در «قانون حمایت» و «قانون ترجمه» و «قانون حمایت از حقوق پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای» (مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۴)، منوط بر آن‌که امور مذکور طبق مصوبات مجلس شورای اسلامی مجاز شمرده شود [کذا]، در صورتی که حق تصریح‌شده مؤلفان را نقض نماید، به مجازات سه ماه تا یک سال حبس و جزای نقدی به میزان پنجاه میلیون (۵۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال محکوم خواهد شد» (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۲). همان‌گونه که دیده می‌شود در این ماده نیز حمایت قانونگذار ایرانی، همچون ترتیباتی که در «قانون حمایت» دیده می‌شود، در دو حوزه حمایت‌های مدنی و کیفری مورد تصریح قرار گرفته است.

۵-۹. قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز دارند (مصوب ۱۳۸۶/۱۰/۱۶)

در کنار سه قانون پیش‌گفته که تصریحاً به حوزه مالکیت فکری و حق مؤلف مربوط بودند، «قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند» (مصوب ۱۳۸۶/۱۰/۱۶) به حق مؤلف مربوط نمی‌شود، بلکه مقرراتی را درباره حمایت از آثار پیش‌بینی کرده است؛ با این توضیح ضروری که این قانون به آثار چاپی و نوشتاری مربوط نبوده، فقط از آثار سمعی و بصری حمایت می‌کند. طبق ماده ۱ این

قانون «هر شخص حقیقی یا حقوقی که مبادرت به هر گونه اعمالی برای معرفی آثار سمعی و بصری غیر مجاز به جای آثار مجاز نماید و یا با تکثیر بدون مجوز آثار مجاز، موجب تضییع حقوق صاحبان اثر شود، اعم از جعل برچسب رسمی «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» الصاق شده بر روی نوار و لوح‌های فشرده صوتی و تصویری (CD) و یا تعویض نوار یا محتوای داخل کاست نوار دارای برچسب و نظایر آن، برحسب مورد، علاوه بر مجازات جعل و پرداخت خسارت وارده در جایی که تضییع حق موجب خسارت مالی است، در صورت مطالبه صاحبان اثر خسارت وارده را جبران می‌کند و در هر حال، به جریمه نقدی از دو میلیون (۲/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال محکوم می‌شود» (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۶). همان‌طور که ملاحظه می‌شود، این قانون نیز بر خصوصی بودن جرائم نقض حق مؤلف تأکید کرده و پیگیری‌های قانونی را منوط به «مطالبه صاحب اثر» دانسته است.

۶.۹. قانون مطبوعات

این قانون به لحاظ عنوان و مفاد فقط به بخشی از آثاری که مشمول عنوان حق مؤلف می‌شود، مربوط است. اما از این منظر در خور توجه است که برخی مطبوعات در ایران، هم در فضای مجازی چاپ می‌شوند و هم در فضای حقیقی، و برخی دیگر صرفاً در فضای مجازی به چاپ می‌رسند و مطبوعات نوع دوم زیر چتر حمایت‌هایی قرار می‌گیرند که از یک سو قانون مطبوعات برای آن‌ها مقرر کرده و از سوی دیگر، مشمول حمایت‌های کلی «قانون حمایت» و سایر قوانین مرتبط با فضای مجازی هستند. در قسمت اخیر در ماده ۱ این قانون (الحاقی ۱۳۸۸/۹/۸) آمده است: نشریه الکترونیکی، رسانه‌ای است که به‌طور مستمر در محیط رقمی (دیجیتال)، انواع خبر، تحلیل، مصاحبه و گزارش را در قالب نوشتار، صدا و تصویر منتشر می‌نماید... (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۸).

این قانون نیز سرقت ادبی را به‌عنوان یکی از موارد شایع تعرض به حق مؤلف جرم‌انگاری کرده و برای نخستین بار در تبصره ماده ۶ خود به تعریف آن پرداخته و می‌گوید: «سرقت ادبی عبارت است از نسبت دادن عمدی تمام یا بخش قابل توجهی از آثار و نوشته‌های دیگران به خود، یا غیر ولو به‌صورت ترجمه» (مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۷). البته، پیش‌تر در ماده ۶ قانون (اصلاحی ۱۳۷۹/۱/۳۰) گفته شده: «نشریات جز در

موارد اخلال به مبانی و احکام اسلام و حقوق عمومی و خصوصی که در این فصل مشخص می‌شوند، آزادند» (مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۹) و در بند ۹ این ماده در بیان یکی از موارد ممنوع آمده است: «سرقتهای ادبی و همچنین، نقل مطالب از مطبوعات و احزاب و گروه‌های منحرف و مخالف اسلام (داخلی و خارجی) به نحوی که تبلیغ از آنها باشد (حدود موارد فوق را آیین‌نامه مشخص می‌کند)» (همان).

۹-۷. مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای

در مقدمه این مقررات که در جلسات ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶ و ۴۸۸ مورخ ۲۳/۵/۹۰، ۱۳۸۰/۵/۱۳۸۰، ۱۳۸۰/۶/۶، ۱۳۸۰/۳/۳، ۱۳۸۰/۷/۷ و ۱۳۸۰/۸/۱۵ به تصویب «شورای عالی انقلاب فرهنگی» رسیده، از علل وضع مقررات مربوط به این موارد اشاره شده است: مسئولیت مدنی و حقوقی افراد در قبال فعالیت‌های خود [در فضای مجازی] و رعایت حقوق اجتماعی و صیانت فرهنگی و فنی کشور در این قلمرو (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۰). همچنین، در بند «ج» از شماره ۶ نخستین ضوابط آمده است: دایرکننده نقطه تماس بین‌المللی اینترنتی موظف است بانک فعالیت‌های اینترنتی کاربران خود را قابل دسترسی «وزارت پست و تلگراف و تلفن» قرار دهد تا بر اساس ضوابط و مصوبات شورای عالی امنیت ملی با حکم قاضی ذی‌ربط حسب درخواست در اختیار «وزارت اطلاعات» قرار گیرد (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۰). همچنین، در بند ۹ مقرر گردیده: دارندگان مجوز نقطه تماس بین‌المللی موظف به رعایت کلیه ضوابط مندرج در این آیین‌نامه و قوانین و مقررات جاری کشور هستند و در صورت تخلف از آن در مرحله اول تذکر و در مرحله دوم قطع موقت (حداکثر یک هفته) صورت می‌گیرد و در صورت تکرار، ضمن قطع ارتباط، با تأیید «شورای عالی اطلاع‌رسانی» و کمیسیون ذی‌ربط آن برای رسیدگی به جرائم به مراجع ذی‌ربط معرفی می‌شوند (همان).

در این ضوابط پس از تعریف واحد خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنت «رسا» (ISP) گفته شده: یک «رسا» اتصال به شبکه اطلاع‌رسانی و اینترنت را فراهم می‌آورد و جزء ضروری دسترسی و اتصال افراد به شبکه اینترنت است. یکی از وظایف «رسا» عبارت است از: فراهم‌سازی خدمات، تهیه، تولید، توزیع یا ارائه اطلاعات برای کاربران مربوط (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۰). اما در این باره در بند ۲-۳-۵ تصریح شده «مسئولیت رعایت قوانین مالکیت معنوی و حق تألیف و تصنیف به عهده ارائه‌کننده اطلاعات در شبکه است»

همان) که به این ترتیب، مسئولیت کاربران در شبکه مشخص شده است. همچنین، در بند ۳-۵-۶ از این ضوابط آمده است: به منظور پاسخگوبودن قانونی و حفظ حقوق افراد در مقابل اقدامات انجام‌شده خود، «رسا» مجاز به عقد قرارداد اشتراک با افرادی است که به سن قانونی انجام معاملات حقوقی رسیده باشند (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۰). بند ۳-۵-۱۲ می‌گوید: حریم اطلاعات خصوصی کاربران از مصونیت برخوردار بوده و هرگونه دسترسی غیرقانونی توسط «رسا»ها و هر مرجع دیگر به فعالیت‌های اینترنتی کاربران ممنوع است (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۰). در بند ۶ آمده است: تولید و عرضه موارد زیر توسط «رسا»ها و کاربران ممنوع است: ۶-۱۳. افشای روابط خصوصی افراد و تجاوز به حریم اطلاعات شخصی آنان (همان). افزون بر آنچه گفته شد در بند ۹ از این ضوابط در بیان ضمانت‌های قانونی درباره ناقضان مقررات مربوط گفته شده است: در صورت تخطی از موارد مندرج در این مصوبه، مجازات‌های اعمال‌شده شامل تذکر، قطع موقت مجوز، لغو پروانه و طرح در دادگاه‌ها و محاکم قانونی، بسته به نوع تخلف بر اساس قوانین و ضوابط ذی‌ربط بر عهده کمیسیون راهبردی است که بر اساس گزارش نظارتی «وزارت پست و تلگراف و تلفن» بررسی و اعلام نظر می‌نماید (مجلس شورای اسلامی ۱۳۸۰). همچنین، طبق بند ۱۰: نظر کمیسیون راهبردی لازم‌الاجرا و قطعی است، لکن مانع شکایت و اقامه دعوی افراد ذی‌نفع در محاکم نخواهد بود (همان).

۸-۹. دو لایحه پیشنهادی

الف) پیش‌نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط: این لایحه که در سال ۱۳۹۰ از سوی «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» به دولت تقدیم شده، در صورت تصویب، جانشین مقررات کنونی ایران درباره مالکیت ادبی و هنری خواهد شد. مفاد این پیش‌نویس کوششی است از سوی مراجع قانونی دخیل برای انطباق قوانین ایران با استانداردهای بین‌المللی و بومی‌سازی آن‌ها. نسخه نخست پیش‌نویس لایحه بین سال‌های ۸۳ تا ۸۴ در «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» در ۸۶ ماده آماده شد. اما نسخه دوم آن که در ۱۸۱ ماده تدوین شده، حاصل تلاش کارگروه «نظام حقوقی و مالکیت فکری» دبیرخانه «شورای عالی اطلاع‌رسانی» در سال‌های ۸۷ تا ۸۹ است که در قالب کتاب با شماره شابک ۴-۳۲-۸۸۴۶-۹۶۴-۹۷۸ عرضه شده است. گفتنی است کلیات این لایحه به تازگی (۱۳۹۷/۱۱/۹) در کمیسیون حقوقی و قضایی «مجلس شورای اسلامی» به تصویب

رسیده است. اما با توجه به مخالفتی که برخی از حقوق‌دانان به مفاد لایحه داشتند و همچنین، مخالفت اصناف و نهادهای مرتبط با کلیات و جزئیات آن، در پاییز ۱۳۹۸ در مرحله نخست، رسیدگی به آن به مدت ۲ ماه مسکوت ماند و در مرحله دوم نیز این لایحه از دستور کار کمیسیون قضایی «مجلس شورای اسلامی» خارج شد.

ب) پیش‌نویس لایحه حمایت از داده و حریم خصوصی در فضای مجازی: این لایحه که در قالب ۲۹ ماده توسط «سازمان فناوری اطلاعات ایران» و «پژوهشگاه قوه قضاییه» و «دانشگاه علم و فرهنگ» تنظیم و از سوی «سازمان فناوری اطلاعات ایران» در فضای مجازی برای اظهار نظر اهل فن ارائه شده، با آن‌که از قدرت الزامی و اجرایی برخوردار نیست، اما می‌تواند بیانگر نگرانی‌ها و راه‌حل‌هایی باشد که برای حمایت از داده‌ها (از جمله آنچه می‌تواند در زیر عنوان حق مؤلف بررسی شود) ارائه گردیده است. در ماده ۳ این پیش‌نویس مسائلی پیرامون حریم خصوصی و جزئیات گردآوری داده در فضای مجازی ارائه شده است.

۱۰. مشترکات مقررات مربوط به مالکیت فکری در حقوق ایران

جمع مفاد ماده ۱ «قانون حمایت» با آنچه در ماده ۱ «قانون ترجمه» و ماده ۱ «قانون حمایت از حقوق پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای» آمده، نشان می‌دهد که حمایت قانونگذار ایران درباره آثار صوتی و نیز نرم‌افزارهای رایانه‌ای در بخش حقوق مادی، بر خلاف آثار مندرج در ماده ۲ «قانون حمایت»، به جای ۵۰ سال فقط ۳۰ سال است؛ هرچند که در هر سه مورد باید بر آن بود که حمایت از حق معنوی، به لحاظ بازه زمانی، نامحدود است؛ یعنی حکم مقرر در قسمت اخیر ماده ۱ «قانون حمایت از حقوق پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای» (مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۴) را باید درباره تمام آثار تسری داد. گفتنی است که حمایت قانونی در حقوق ایران فقط ناظر به حمایت مدنی، که در قالب جبران خسارت یا تأدیه غرامت خود را نشان می‌دهد نیست، بلکه در صورت شکایت شاکی خصوصی، ناقض حقوق مؤلف به لحاظ جزایی و کیفری نیز تحت پیگرد قانون قرار خواهد گرفت. در این باره در ماده ۲۳، ۲۵ و ۲۵ «قانون حمایت» سخن گفته شده است. در راستای این حمایت کیفری، مواد ۷ و ۸ «قانون ترجمه» و ماده ۱۳ «قانون حمایت از حقوق پدیدآوران نرم‌افزارهای رایانه‌ای» درباره مجازات ناقضان حقوق پدیدآوران بحث کرده‌اند.

۱۱. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

امروزه فضای مجازی موجودیتی نیست که انسان‌ها و دولت‌ها بتوانند به آن بی‌اعتنا باشند؛ چرا که در این فضا هر آنچه در فضای واقعی امکان تحقق دارد، به وقوع می‌پیوندد و از این رو، دولت‌ها و سازمان‌های جهانی، همچنان که به امور جاری در جهان واقعی به شدت توجه دارند و وقایع آن را رصد می‌کنند، به فضای مجازی نیز توجهی در خور و روبه افزایش نشان می‌دهند؛ زیرا فضای مجازی در حال تبدیل شدن به «جهان مجازی» است و اگر انسان‌های مجازی نیز در آن فعالیت خود را آغاز کنند، بسیاری از مفاهیم را باید بازتعریف کرد و از جمله این مفاهیم، موضوعات حقوقی و اساساً مفهوم «حق» و «حقوق مالکیت فکری» است.

با توجه به زمان آخرین اصلاحیه «کنوانسیون برن» (۱۹۶۸)، نخستین قانون مربوط به مالکیت فکری در کانادا (مصوب ۱۹۲۱) و در آمریکا (مصوب ۱۹۷۶)، ایران را باید از کشورهای پیشرو در حوزه پذیرش مالکیت فکری دانست که در سال ۱۳۴۸ (۱۹۶۹ میلادی) نخستین قانون خود درباره حق مالکیت فکری (اعم از مادی و معنوی) را به تصویب رسانده و نشان داده که با اصول و قواعد جهان نو هماهنگ است. با رشد گسترده فضای مجازی و لزوم تنظیم روابط و مفاهیم موجود در آن، قانونگذار ایرانی همپای قانونگذاران دیگر کشورها کوشیده تا قواعدی را درباره ضوابط حاکم بر این فضا به تصویب برساند و تصویب چندین مقررره و قانون در سال‌های پس از انقلاب، مانند «قانون تجارت الکترونیکی» و «قانون جرائم رایانه‌ای» و همچنین، «آیین‌نامه جمع‌آوری و استنادپذیری ادله الکترونیکی»، توجه مطلوب قانونگذار ایران را به این موضوع نشان می‌دهد؛ هرچند تا وضعیت مطلوب و همسانی مقررات ایران با سایر کشورهای پیشرو، مانند آمریکا و کانادا فاصله وجود دارد.

اقدامات قانونگذار ایران در سال‌های اخیر در پیوستن به «کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی حمایت از حقوق معنوی» (۱۳۸۰) و تأسیس کرسی مالکیت فکری در «دانشگاه تربیت مدرس» را باید از اقدامات موجه ایران در حمایت از حقوق مالکیت فکری در ایران به شمار آورد که آثار مطلوب خود را در نگاه نهادهای اجرایی ایران به حقوق مالکیت فکری بر جای خواهد گذاشت. در کنار این اقدام‌ها، راه‌اندازی «دادسرای فرهنگ و رسانه» در ذیل تشکیلات «قوة قضاییه» که به تخصصی شدن رسیدگی‌های مربوط به دعاوی مرتبط با مالکیت فکری در فضای واقعی و به‌ویژه مجازی انجامیده، از دیگر اقدامات

دولت ایران است که در آینده به هماهنگ شدن و یکسان شدن نظام حقوقی و قضایی ایران با جامعه جهانی و کشورهای پیشرو در گستره مالکیت فکری، از جمله آمریکا و کانادا، خواهد انجامید و البته، آنچه اخیراً (۱۳۹۸) درباره راه‌اندازی «شوراهای حل اختلاف مرتبط با مالکیت فکری» از سوی مسئولان قضایی اعلام شده نیز نویدبخش حرکت روبه جلوی قانونگذار و قضایه ایران برای تنظیم هرچه بیشتر فضای مجازی در ارتباط با حقوق مالکیت فکری است. افزون بر این، تلاش‌هایی که در «مجلس شورای اسلامی» در اصلاح بازه زمانی حمایت از حق مؤلف صورت گرفت و آن را همسان با «کنوانسیون برن»، از ۳۰ سال به ۵۰ سال افزایش داد، نشان می‌دهد که دولت ایران در حمایت از حقوق مالکیت فکری، همسو با جامعه جهانی گام برمی‌دارد و البته، تصویب کلیات لایحه مالکیت فکری در مجلس (که در نهایت به سرانجام نرسید) نیز نشان از آن دارد که ایران قصد دارد در فضای مجازی و حقیقی خود را با مقررات جهانی هماهنگ کند.

اما کاستی بزرگ مقررات اجرایی ایران در حوزه مالکیت فکری، در مقایسه با مقررات جهانی و حقوق کانادا و آمریکا، عدم اعتنای عملی «قوة قضاییه» ایران در فضای واقعی و مجازی به مقوله «حق معنوی» و «جبران خسارت معنوی (غیرمادی)» است. این امر باعث شده که در واقع، نیمی از حقوق مالکیت فکری در ایران بدون پشتوانه قانونی بماند و بی‌اندازه مورد تعرض و نقض قرار گیرد. رفع این کاستی، حقوق ایران را برای هماهنگ شدن با نظام جهانی مالکیت فکری در فضای مجازی بسیار آماده خواهد کرد. در کنار اقدامات پیش‌گفته و در مقایسه با آنچه در اسناد جهانی مرتبط و قوانین کشورهای کانادا و آمریکا قابل مشاهده است، مقررات ایران در فضای مجازی همچنان نیاز به توسعه، تنقیح و روزآمدی دارد و برای رسیدن به حد مطلوب باید گام‌های بلندتری برداشته شود؛ با این توضیح که قانونگذار ایران برای حمایت از حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی نباید به چند قانون مختصر، پراکنده و قابل تفسیر، از جمله ماده ۶۲ «قانون تجارت الکترونیک» (مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷) بسنده کند، بلکه با توجه به توسعه روبه رشد فضای مجازی ضرورت دارد که در ایران نیز همچون آمریکا درباره آینده فضای مجازی، پیش از آن که فرصت از دست برود، مقرراتی ویژه و جامع به تصویب برسد تا به پراکندگی مقررات در این حوزه و ابهامات موجود در متن و اجرای آن‌ها پایان داده شود.

همچنین، با توجه به این که فضای مجازی بر خلاف فضای واقعی، محل تعامل انسان‌هایی با ملیت‌های مختلف است که قوانین متفاوتی بر اقدامات ملی آن‌ها در فضای

واقعی حکومت می‌کند، لازم است کشور ایران نیز همچون کشور کانادا و آمریکا، برای حمایت از حقوق مالکیت فکری اتباع خود در فضای مجازی، با ملحوظ داشتن حق شرط (حق رزرو) به کنوانسیون‌های جهانی در این باره بیوندد و حتی دست به ابتکار بزند و پیمان‌های دو یا چندجانبه در سطح منطقه با همسایگان خود یا کشورهای اسلامی تدوین و امضا کند.

فهرست منابع

- امامی، اسدالله. ۱۳۹۵. حمایت بین‌المللی حق مالکیت فکری و مزایای ضمیمه‌شدن به کنوانسیون برن برای کشورهای در حال توسعه. فصلنامه حقوق پزشکی، ویژه‌نامه حقوق مالکیت فکری ۱۰ (۱): ۲۱۱-۲۲۹.
- رسولی، عبدالرشید. ۱۳۹۲. بررسی نقض مالکیت فکری در فضای اینترنت. پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته حقوق بین‌الملل. دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی.
- شاکری، زهرا، و سعید حبیبیا. ۱۳۹۲. اشتراک‌سازی آثار ادبی و هنری، چالش‌ها و فرصت‌ها. دانش حقوق مدنی ۲ (۱): ۱-۱۲.
- شفیعی، فروزنده، و مجید دهقان‌چناری. ۱۳۹۸. بررسی نقض مالکیت فکری در فضای مجازی. قانون‌یار ۳ (۱۰): ۹۵-۱۳۴.
- صادقی، حسین. ۱۳۹۳. حمایت از حق مؤلف در فضای سایبر در حقوق ملی و اسناد بین‌المللی. دیدگاه‌های حقوق قضایی ۶۵ (۱): ۳۷-۶۲.
- صفایی، سید حسین. ۱۳۸۶. حقوق مدنی و حقوق تطبیقی. تهران: میزان.
- عاملی، سعیدرضا، و ابراهیم محسنی آهویی. ۱۳۹۴. مالکیت فکری در فضای مجازی و مدل راهبردی مشارکت همراه با هدایت. در کتابچه همایش محتوای ملی در فضای مجازی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۴۸. قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۱۱. مصوب جلسه ۱۳۴۸/۹/۳. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/96427
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۷۷. قانون الحاق یک بند و یک تبصره به ماده (۶) قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۷/۵/۲۱. مصوب جلسه ۱۳۷۷/۵/۲۱. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/93125
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۷۹. قانون اصلاح قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰. مصوب جلسه ۱۳۷۹/۱/۳۰. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/93311
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۰ الف. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی مصوب ۱۳۸۰/۷/۴. مصوب جلسه ۱۳۸۰/۷/۴. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/93630

- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۰. اب. مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۰/۸/۱۵. مصوب جلسه ۱۳۸۰/۸/۱۵. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/100746.
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۲. قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷. مصوب جلسه ۱۳۸۲/۱۰/۱۷. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/93997.
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۶. قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند مصوب ۱۳۸۶/۱۰/۱۶. مصوب جلسه ۱۳۸۶/۱۰/۱۶. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/130025.
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۸. قانون اصلاح ماده (۱) قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ و اصلاحات بعدی آن مصوب ۱۳۸۸/۹/۸. مصوب جلسه ۱۳۸۸/۹/۸. دسترسی در ۱۳۹۸/۰۴/۱۸. rc.majlis.ir/fa/law/show/135994.

References

- Atkinson, Robert. 2014. Tech Policy Is Not A Religion. *Information Week* (1/14/2014). Available at: <https://www.informationweek.com/strategic-cio/executive-insights-and-innovation/tech-policy-is-not-a-religion/d/d-id/1113428> (accessed Feb. 5, 2020).
- Frisse, M. E. and J. N. Tolva. 1996. The commerce of ideas: Copyright in the digital era. *Academic Medicine* 71 (1): 45-53.
- Gayer, A. and O. Shy. 2005. Copyright enforcement in the digital era. *Cesifo Economic Studies* 51 (2-3): 477-489.
- Geiger, Christophe. 2014. Challenges for the enforcement of copyright in the online world: Time for a new approach. In *Research Handbook on Cross-border Enforcement of Intellectual Property*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Gervais, Daniel J. 2005. The Purpose of Copyright Law in Canada. *University of Ottawa Law & Technology Journal*: 315-356. Available at: ir.vanderbilt.edu/bitstream/handle/1803/8337/Purpose_of_Copyright.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed Dec. 8, 2019).
- Ginsburg, J. C. 2017. *The Role of the Author in Copyright*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Government of Canada. 2018. Copyright Act (R.S.C., 1985, c. C-42). Available at: laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-42/index.html (accessed Sep. 4, 2019).
- Jaccard, M. A. 1997. Securing copyright in transnational cyberspace: The case for contracting with potential infringers. *Columbia Journal of Transnational Law* 35 (3): 619-662.
- Maloney, Marilyn C. 1997. Intellectual Property in Cyberspace. *The Business Lawyer* 53 (1): 225-249.
- Mueller, Milton, Hans Klein, Marc Holitscher, and Lee McKnight. 2004. *Internet Governance: The State of Play, The Internet Governance Project*. 10 (9): 1-33.
- Neuendorf, Kimberly A. 2016. *The content analysis guidebook*. UK: Sage Publication.
- OECD. 2015. Copyright in the Digital Era: Country Studies. Available at: oecd.org/sti/ieconomy/Chapter5-KBC2-IP.pdf (accessed Nov. 22, 2019).
- Peters, Marybeth. 2006. The challenge of copyright in the digital age. *Rev. Prop. Inmaterial* 4 (9): 59.
- Rapley, Tim. 2007. *Doing Conversation, Discourse and Document Analysis*. UK: Sage Publication.
- U.S. Copyright Office. 1998. *The Digital Millennium Copyright Act of 1998*. Available at: copyright.gov/legislation/dmca.pdf (accessed Dec. 3, 2019).
- _____. 2016. *Copyright Law of the United States and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code*.

- States Code*. Available at: copyright.gov/title17/title17.pdf (accessed Nov. 9, 2019)
- Vishwakarma, P., B. Mukherjee and . 2015. *Knowing Protection of Intellectual Contents in Digital Era*. Hersey: Igi Global.
- Williams, A. 2007. Copyright: past, present and future. *Learned Publishing* 20 (2): 113-119.
- WIPO (World Intellectual Property Organization). 2012. Understanding copyrights and related rights. Geneva: World Intellectual Property Organizations. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_909_2016.pdf (Accessed Feb. 5, 2020).
- _____. 1979. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (as amended on September 28, 1979). World Intellectual Property Organizations. Available at: wipolex.wipo.int/en/text/283693 (September 20, 2019).
- _____. 1994. Convention Establishing the World Intellectual Property Organization (as amended on September 28, 1979). World Intellectual Property Organizations. Available at: wipolex.wipo.int/en/text/283833 (accessed Sep. 20, 2019).
- _____. 2003. Intellectual Property on the Internet: A Survey of Issues. WIPO. Available at: books.google.com/books. (accessed Sep. 2, 2019)
- WIPO Copyright Treaty* (1996). World Intellectual Property Organizations. Available at: wipolex.wipo.int/en/text/295157 (accessed September 20, 2019).
- WIPO Performances and Phonograms Treaty* (1996). World Intellectual Property Organizations. Available at: wipolex.wipo.int/en/text/295477 (accessed Sep. 20, 2019).
- Xalabarder, Raquel. 2002. Copyright: Choice of Law and Jurisdiction in the Digital Age. *Annual Survey of International & Comparative Law* 8(1): Article 5. Available at: digitalcommons.law.ggu.edu/annlsurvey/vol8/iss1/5 (accessed Dec. 1, 2019)

صفر بیگ زاده

متولد سال ۱۳۴۶ دارای مدرک تحصیلی دکتری در رشته حقوق خصوصی از دانشگاه تهران است. ایشان هم‌اکنون استادیار پژوهشکده جامعه و اطلاعات در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) است. حقوق تعهدات، حقوق مالکیت فکری، زبان حقوقی و تاریخ حقوق از جمله علایق ایشان است.

بهروز رسولی

متولد سال ۱۳۶۷ دارای مدرک دکتری در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی از پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) است. ایشان هم‌اکنون استادیار پژوهشکده جامعه و اطلاعات در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) است. مدل‌های کسب و کار، حقوق مالکیت فکری، سیاست اطلاعات، صنعت محتوا، و علم‌سنجی از جمله علایق پژوهشی وی است.

